

UKRAYNA-NATO İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ANALİZİ

YAPICI, Utku
TÜRKİYE/TURPIQA

ÖZET

Ukrayna-NATO ilişkileri Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte oldukça önemli gelişmeler göstermiştir. Ukrayna 1991 yılında NATO Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'ne, 1994'te Barış İçin Ortaklık Programı'na katılmış, 1997'de Ukrayna-NATO arasındaki yeni ortaklığı ortaya koyan "Ayrıcalıklı Ortaklık Şartı" imzalanmış, 2002 yılında Ukrayna NATO'ya üye olma amacını açık bir biçimde deklare etmiş, Ukrayna ile NATO arasında bir Eylem Planı hazırlanmıştır. Ancak Ukrayna-NATO ilişkilerini sınırlayan pek çok etken mevcuttur. Birincisi, Rusya Federasyonu; Ukrayna ile olan tarihsel, demografik, politik ve ekonomik bağları ve bu ülke üzerinde sahip olduğu Sivastapol üssü ile Ukrayna-NATO ilişkilerini sınırlandırma potansiyeline sahip bir faktör olarak değerlendirilebilir. İkincisi, Ukrayna'nın iç politik yaşamında, "Slavcı" ve "Atlantikçi" akımların etkinlik düzeyi, Ukrayna-NATO ilişkilerinin geleceğini temelden etkileyecektir. Üçüncüsü ve en tartışmalı olanı, Ukrayna-AB ilişkilerinin Ukrayna-NATO ilişkileri üzerindeki etkisidir. Ukrayna'nın bu iki örgüt ile ilişkilerinin gelişimi bir açıdan birbirini tamamlayıcı olarak değerlendirilse de, Ukrayna-AB ilişkilerindeki tıkanmalar, Ukrayna politik yaşamında "hayal kırıklığına uğramış merkezilerin" sayı ve etkinlik düzeyini arttırabilecek, bu durum ise Ukrayna-NATO ilişkilerini olumsuz yönde etkileyebilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ukrayna, NATO, KAİK, BİO, Ayrıcalıklı Ortaklık Şartı, Eylem Planları, Rusya Federasyonu, Avrupa Birliği.

ABSTRACT

Ukraine-NATO relations have gained much progress starting from the collapse of the Soviet Union. Ukraine joined North Atlantic Cooperation Council in 1991 and the Partnership for Peace in 1998. The allies and Ukraine formally signed the Charter on Distinctive Partnership in 1997. In 2002, Ukraine declared its goal of eventual NATO membership and NATO-Ukraine Action Plan was adopted. However, there are also some factors which have the potential to limit the Ukraine-NATO relations. Firstly, because of its historical, demographic, political and economic ties with Ukraine and its Sevastopol base in Ukraine, Russian Federation should be regarded as a factor that have the potential to limit Ukraine-NATO relations. Secondly, the functioning levels of Slavists and Atlanticists in Ukraine would affect the future of the Ukraine-

NATO relations. A third and most controversial one is the effect of Ukraine-EU relations on Ukraine NATO relations. Improvement of Ukrainian relations with both NATO and EU should be regarded as complementary processes. However, the deterioration of relations between Ukraine and EU should increase the number and strength of “disappointed centralists”, which should downgrade Ukraine-NATO relations.

Key Words: Ukraine, NATO, Euro-Atlantic Partnership Council, Partnership for Peace, Charter on a Distinctive Partnership, Action Plans, Russian Federation, European Union.

GİRİŞ

SSCB'nin dağılmasının hemen ertesinde ortaya çıkan cumhuriyetler arasında Rusya Federasyonu'na birçok açıdan en yakın cumhuriyet olan Ukrayna'nın NATO örgütüyle olan ilişkileri “üç boyutlu satranç tahtası”ndaki küresel hamleler ve bölgesel dengeler bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda Ukrayna-NATO ilişkileri, Avrasya coğrafyasının stratejik kaderinin belirlenmesi sürecinde özellikle son yıllarda dikkate alınması gereken temel unsurlardan biri hâline gelmiştir. Bu çalışmanın temel konusu da bu öneme sahip ilişkileri etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi, ilişkilerde kurumsallaşmaya dönük çabaların aktarılması ve ilişkilerin geleceğine dönük çıkarımlarda bulunulmasıdır.

1. Ukrayna-Nato İlişkilerini Etkileyen Faktörler

SSCB dağıldıktan sonra, ortaya çıkan cumhuriyetler içinde stratejik, askerî ve ekonomik açılardan en önemlilerinden biri olan Ukrayna'nın, küresel çağın en önemli örgütlerinden biri olan NATO ile olan ilişkileri; Ukrayna-Rusya Federasyonu ilişkileri, Ukrayna'nın iç politik yapısı ve Ukrayna-AB ilişkilerinden ciddi bir biçimde etkilenmektedir.

1.1. Rusya Federasyonu Faktörü

Rus dış politikasında SSCB'nin dağılmasının ertesindeki ilk yıllarda izlenen ve “bir imparatorluğun ardılığı psikolojisi” ile “Atlantik'e açılma arzusu” arasındaki iç çekişme nedeniyle görülen çelişkiler bu yıllarda Rusya-Ukrayna ilişkilerinin temel belirleyicisiydi. Dolayısıyla, Rusya'nın Batı dünyası ile arasındaki ilişkilerdeki gerilimler veya iş birliği, bu gerilim veya iş birliğine bağımlı olarak ya da değil, Rusya'nın iç politik düzleminde Avrasyacı yahut Atlantikçi eğilimlerin ağırlık kazanması, Rusya-Ukrayna ilişkilerini doğrudan etkiliyordu. Bu etkilenme düzeyini arttıran faktörler ise Rusya Federasyonu'nun Ukrayna üzerindeki ekonomik, demografik, tarihsel ve politik baskısıydı.

1.1.1. Tarihsel ve Etnik Nedenler

Rusya-Ukrayna ilişkileri çok eskilere uzanmakta, hatta Ruslar modern tarihlerin başlangıcı olarak dokuzuncu yüzyılda Kiev Prensiğinin kuruluşunu temel almaktadırlar. (Dugin, 2004: 5-11) Ukrayna'da dokuzuncu yüzyıldan

onaltıncı yüzyıla kadar hâkim olan Ruslar 1569 yılında bu üstünlüklerini Polonyalıları kaptırmışlardır. Daha sonra, bu bölgeye Don Kazakları hâkim olmuştur. (Bilener, 2004: 314) Don Kazaklarının ve dolayısıyla Ukrayna bölgesinin hâkimiyetini tekrar Rus Çarlığına sunan Pereyaslav Anlaşması hem Rus hem Ukrayna tarihi açısından bir dönüm noktası niteliğindedir. 1654 yılında imzalanan Pereyaslav anlaşması ile Ukrayna-Kazak Devleti Moskova Çarlığı'nın egemenliği altına girmiş, bu tarihten itibaren Ukrayna'da Rus egemenliği başlamıştır.

Ukrayna'da kimlik sorunsalı konusunda Pereyaslav Anlaşması kadar önemli bir başka tarihsel dönüm noktası da onsekizinci yüzyılda Dinyeper Irmağı'nın Ortodoks Rus Çarlığı ile Katolik Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında sınır hâline gelmesi ile yaşanmış, (Bilener, 2004: 314) Batı Ukraynalılar Avusturya-Macaristan etkisinde kalıp Orta Avrupa kültürüyle bütünleşip önemli ölçüde Katolikleşmiş, Doğu Ukraynalılar ise Rus egemenliğinde kalıp, Rus kültürü ve Ortodoksluk ile bütünleşmişlerdir. II. Dünya Savaşı sonrası iki Ukrayna, bu kez Rus yönetimi altında birleşmiş, (Bilener, 2004: 316) ancak bu birliktelik aynı etnik kökene sahip gruplar arasındaki dinsel ve kültürel farklılıklarla aynı zamanda düşük yoğunluklu bir çatışma riskini de beraberinde getirir hâle gelmiştir.

Bu tarihsel zemin dâhilinde, Ukrayna yönetimleri, milliyetçiliğin Rus karşıtlığı biçiminde kurgulanmaması yönünde bir yaklaşım sergilemektedir. Ukrayna yönetimlerinin bu yaklaşımları pratik birtakım gerekçelere dayanmaktadır. Bu gerekçelerin en önemlisi Ukrayna'nın birçok etniklik ve dili barındıran yapısıdır. Ukrayna nüfusunun % 22'lik bir kısmı Ruslar ya da Ruslaşmış azınlıklardan oluşmakta ve bu kesim Ukrayna'nın politik ve ekonomik elitinin önemli bir kesimini meydana getirmektedir. (King, 1999-2000) Coğrafi olarak ülkenin endüstriyel olarak gelişmiş doğu ve güney bölgelerinde yoğun biçimde yerleşik bu kesimde, etnik ve dilsel yakınlık gibi nedenlerle Rusya etkisi belirgin bir biçimde hissedilmekte, AB ve özellikle NATO'ya karşı –özellikle bu örgütlerin Rusya Federasyonu ile olan ilişkilerinin gerginleştiği zamanlarda– bu kesimlerde baskın bir önyargı gözlemlenmektedir. Ukrayna'daki Batı ile iş birliği konusunda tek sürekli destek ise Ukrayna'nın batı bölgelerinden gelmektedir.

1.1.2. Ekonomik Nedenler

SSCB'nin vazgeçilmez unsurlarından biri olarak görülen Ukrayna'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle beraber, SSCB döneminde Ukrayna ve Moskova yönetimi arasında Ukrayna'nın aleyhine bir biçimde kurulmuş olan karşılıklı bağımlılık ilişkisi, Rusya Federasyonu yönetimleri tarafından Ukrayna ile olan ilişkilerde bir dış politika aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu karşılıklı bağımlılık ilişkisi, en yoğun biçimde ekonomi alanında görülmektedir. Öyle ki, Paul D'Anieri'ye göre, Ukrayna ve Rusya Federasyonu arasındaki Ukrayna aleyhine görülen bu ilişki, Ukrayna'nın güvenlik alanında en büyük tehlikesidir.

Ancak Burkavsky gibi birçok ekonomiste göre de en azından kısa vadede, Ukrayna'nın Rusya ile olan ekonomik ilişkilerini soğutma yönünde adımlar atması, Ukrayna'ya ciddi zararlar verebilir. (D'anieri, 1997: 16, 17)

Bağımsızlık ve kısa vadeli ekonomik refah konusunda bir tercih yapmak zorunda kalan ve iki farklı eğilimi uzlaştırma yolunda çaba sarf eden Ukrayna liderlerini en çok zorlayan konu enerji olmuştur. Ukrayna, Rusya Federasyonu'na enerji konusunda önemli ölçülerde bağımlıdır ve Rusya Federasyonu da bu bağımlılık ilişkisini kullanarak Ukrayna'da stratejik konularda karar alma sürecini etkileme yolunu sıklıkla kullanmaktadır. Nitekim 1993 yılının Mart ayında, Ukrayna, Rus devlet şirketi Gazprom'a borçlarını ödeyememiş ve Gazprom, Ukrayna yönetimini enerji arzını kesmekle tehdit etmiştir. Gazprom Eylül 1993'te Ukrayna Devlet Başkanı Kravçuk ve Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Yeltsin arasında gerçekleştirilen Massandra Zirvesi'nden bir hafta önce enerji arzını % 25 oranında kesmiştir. Bu zirve sırasında ise Rus tarafı, Ukrayna'nın nükleer savaş başlıklarını Rusya'ya teslim etmesi ve Karadeniz filosunun tüm kontrolünü Rusya Federasyonu'na bırakması karşılığında Ukrayna'nın doğalgaz borcunu silmeyi vaad etmiştir. Eğer Ukrayna tarafı anlaşmaya yanaşmazsa, enerji arzının kesileceği ifade edilmiştir. (Morrison, 1993: 695) Ukrayna tarafının anlaşmaya yanaşmaması ile, enerji arzı büyük oranda kesilmiş, bunun sonucunda Kiev'in sanayi üretimi önemli ölçüde düşmüş, 1993-1994 kışında Ukrayna'nın kamu binaları hiç ısıtılamamış, sokak ışıkları yanmamış, Ukrayna devlet televizyonu bile günün belirli saatleri dışında enerji arzı sorunu nedeniyle yayın yapamaz hâle gelmiştir. 1994 yılında ise Rusya yönetimi politik ve askerî tavizler elde etme stratejisini değiştirmiş, enerji karşılığı ekonomik çıkarlar elde etme yönünde gayretler içine girmiştir. Bu çerçevede Rusya yönetimi, artan borçların silinmesi karşılığında Ukrayna'dan geçen boru hatlarının mülkiyet haklarını öne sürmüştür. (D'anieri, 1997: 17) Enerji konusunda Ukrayna'nın Rusya'ya bağımlılığı, Ukrayna'nın enerji arzını çeşitlendirme yolunda adımlar atamaması durumunda, NATO-Ukrayna ilişkilerinin gelişmesi önünde bir engel olabilecektir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Ukrayna'nın ticari ilişkilerinde son yıllarda önemli bir çeşitlenme göze çarpmakta, bu durum da Rusya'nın Ukrayna açısından önemini geriletmekte, Ukrayna'nın Rusya'dan bağımsız politika yürütme konusundaki elindeki kartları güçlendirmektedir. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen Rusya'nın Ukrayna ihracatında olan payı % 17.6, Rusya'nın Ukrayna ithalatındaki payı ise % 40 gibi oldukça yüksek bir düzeydedir. Diğer taraftan ülkenin kapitalist sisteme entegrasyonu konusunda önemli etkiye sahip olabilecek doğrudan yabancı yatırımlarda Ukrayna'nın aldığı pay ise Orta ve Doğu Avrupa'nın %3ü gibi düşük bir noktadadır. Birçok uzmana göre, özellikle Yuşçenko'nun iktidarı döneminde Ukrayna'ya Batı'nın yaptığı doğrudan yatırımlar ciddi oranlarda artabilecek, böylece Rusya'nın Ukrayna üzerindeki etkinlik düzeyi bu yolla da sınırlandırılabilir. (Olearchyk ve Rossant, 2005: 53) Ancak, doğrudan yatırımlarda, Rusya

Federasyonu'nun payı %5.6 olarak görünse de, Rusya'nın Ukrayna'ya yatırımları üçüncü ülkeler aracılığıyla geldiğinden, Rusya'nın doğrudan yatırımlardaki payının da görünenden çok yüksek olduğu tahmin edilmektedir.

1.1.3. Karadeniz Filosu ve Sivastapol Üssü

1954 yılında Pereyaslav Anlaşması'nın 300. yıl dönümü nedeniyle Sovyetler Birliği lideri Hruşçev'in dostluk ve kardeşlik işareti olarak Kırım'ı Sovyet Rusya'dan Sovyet Ukrayna'sına devretmesi (Büyükakıncı, 2004: 405), Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Karadeniz Filosu ve Sivastapol üssünün statüsü gibi ardıl sorunlara yol açmıştır. Nitekim 1996 yılı Ukrayna Anayasası'na göre, Ukrayna'ya bağlı tek özerk cumhuriyet olup (Bilener, 2004: 322), nüfusunun üçte ikilik bir kısmı Ruslardan oluşan Kırım, stratejik konumu ve bölgedeki Rus üsleri nedeniyle, bağımsızlık sonrasında Rusya-Ukrayna arasında gerilimlere yol açmıştır.

Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik politikasında Ukrayna'daki Rus üslerinin geleceği önemli bir yer işgal etmektedir. Çünkü, SSCB'nin dağılmasından sonra, Rusya'nın Karadeniz'deki üstünlüğünün bir garantisi olan Sivastapol üssü, Ukrayna topraklarında kalmış, Rusya da Karadeniz üzerindeki etkinlik düzeyinin sınırlanmaması için bu üs üzerindeki haklarından vazgeçmeme yolunda bir politikaya yönelmiştir. (Oğan, 2005) Uzunca bir anlaşmazlık durumundan sonra, bu üslerin geleceği konusunda 1997 yılı içinde Rusya-Ukrayna Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya göre, Sivastapol üssü, Moskova yönetimine 20 yıllığına 100 milyon dolar karşılığı kiralanmış, böylece Ukrayna'nın Rusya'ya olan enerji borcunun önemli bir kısmı kapanmıştır. Rusya Federasyonu, anlaşmayla Sivastapol üssündeki dışlayıcı hak taleplerinden de vazgeçmiş, Rusya ve Ukrayna filolarının üssü ortaklaşa kullanımı Rusya tarafından kabul edilmiştir. (Lieven, 1997)

Bu anlaşma Anatol Lieven'e göre, Ukrayna açısından çok olumludur. Anlaşma ile, NATO'nun genişlemesinin önünde duran ciddi bir engel ortadan kalkmakta, Rusya'nın Ukrayna ile dostluk ilişkileri kurma yönündeki bu gayreti Ukrayna'nın Rus tehdidi konusundaki algısını azaltmakta ve Ukrayna'yı NATO'ya yaklaştırmaktadır. (Lieven, 1997) Ancak yine Lieven'e göre, böyle bir ortamda NATO'nun Ukrayna ve Rusya konusundaki yaklaşımları da önem kazanmaktadır. Eğer Batılı güçler, NATO'yu Sivastapol sorununa bir taraf olarak eklemlerse, NATO'nun da karıştığı bu sorun bölgesel barış, ekonomik gelişme ve demokrasiyi (hem Ukrayna hem de Rusya'da) geriletir. Ona göre NATO'nun yapması gereken, iki tarafın bu konuda tavizler verip, anlaşmanın yapıldığı tarihten 20 yıl sonra da uzlaşmasına destek olmaktır. (Lieven, 1997)

1.2. Ukrayna'nın İç Politik Yapısı

Ukrayna'nın iç politik yapısında, dış politika bağlamında iki farklı yönelim bulunmaktadır: "Slav tercihi" ve "Avrupa tercihi". Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanmasının ardından, komünistlerin ve diğer sol kanat grupların önemli bir

kısmı, Sovyetler Birliği'nin restorasyonunun ya da en azından Beyaz Rusya, Rusya ve Ukrayna arasında bir Slav Konfederasyonu'nun kurulmasının taraftarı olmuşlardır. "Slav tercihi"ni savunan bu grupların AB'ye üyelik ve NATO'yla iş birliği konularında karşıt görüşleri vardır. (Light, White ve Löwenhardt, 2000: 81, 82)

Avrupa tercihinin taraftarları ise Ukrayna'nın özellikle Rusya karşısında bağımsızlığının sağlam savunucularıdır. Avrupa tercihinin taraftarları, Rusya karşısında bağımsızlığın Avrupa-Atlantik kurumlarıyla yakın ilişkiler kurma yoluyla mümkün olacağını savunmuşlardır. Ancak Avrupa tercihi taraftarları bile Ukrayna'nın Rusya ile ilişkilerinin kesilmesi görüşlerine karşı durmuşlar, özellikle Ukrayna'nın tarafsız statüsüne vurgu yapmışlardır. (Light, White ve Löwenhardt, 2000: 81, 82) Slav tercihinin savunuların ülkede yaşayan Rus dili konuşan nüfus gibi bir iç ve Rusya Federasyonu gibi bir dış desteği varken; "Avrupa tercihi"ni savunanlar da Kanada ve ABD'de yaşayan Ukraynalı nüfus gibi bir dış desteğe sahiptirler. Sovyetler Birliği döneminde bile bu nüfus, Ukrayna'nın bağımsızlığı istemlerinin seslendiricisi olmuş, Ukrayna Katolik kiliseleri aracılığıyla Ukrayna'da etki alanını geliştirmişlerdir. (King, 1999-2000)

Sovyet sisteminin dağılışı, bu diasporanın Ukrayna'nın içindeki gelişmeleri açıkça ve doğrudan etkilemesine olanak sağlamıştır. Ukrayna diasporası içinden kişilerin yoğun olduğu Soros Vakfı, Ukrayna'da faaliyetlere girişmiştir. Bu diaspora, Ukrayna'da "Avrupa'cı tercihin" kabul gördüğü ilk dönemde etkin olmuş, 1992 yılının ortalarından itibaren "Slav tercihinin" Ukrayna yönetimlerce kabul görmeye başlamasıyla devletin stratejik noktalarında etkin konuma yükselmiş "Avrupa-Atlantik tercihinin" savunucuları arka plana itilmiştir. Ancak özellikle son seçim döneminde ABD'de Chicago çevresinde yoğunlaşan Ukraynalı nüfus ağırlıkta olmak üzere Ukrayna diasporası, "Avrupa-Atlantik tercihi"nin sözcüsü olarak görülen Yuşenko'ya önemli politik ve maddi destek sağlamışlardır.

Ukrayna'nın iç politik yaşamında, dış politika tartışmalarında son yıllarda Light, White ve Löwenhardt'ın "hayal kırıklığına uğramış merkeziler" adını verdiği bir üçüncü grup ortaya çıkmıştır. Bu grup, Ukrayna'nın Avrupa tercihinin savunup, yetersiz gördükleri Batı desteği karşısında kendilerini ihanete uğramış hissedenlerden oluşmaktadır. Bu gruptakiler, temelde Ukrayna'nın, Batı'nın ihmali yüzünden tekrar Rusya'nın etki sahasına girmesinden duydukları endişeyi dile getirmektedirler. (Light, White ve Löwenhardt, 2000: 83)

Ukrayna iç politik yaşamında bu gruplardan hangisinin etkinlik düzeyini arttırdığı, Ukrayna'nın NATO ile ilişkilerini etkileyen önemli faktörlerden biridir. İç politik yaşamda Avrupa-Atlantik seçeneğinin yükselmesi Ukrayna-NATO ilişkilerini olumlu yönde etkilemiş, Rusya'nın etkisinin arttığı dönemlerde yükselen "Slav tercihi" ise, Ukrayna'nın Batılı kurumlarla ilişkilerini zedelemiştir.

1.3. Ukrayna-AB İlişkileri

Ukrayna-AB ilişkileri de Ukrayna NATO ilişkilerini birkaç yönden etkileyebilecek bir faktör olarak değerlendirilebilir. Bir yönden, Ukrayna-AB ilişkilerinin gelişimi, Ukrayna-NATO ilişkilerinin gelişimi için gerekli olan toplumsal ve kurumsal altyapı için olumlu bir etki yaratabilmektedir. Ancak, Ukrayna tarafında temel amacın AB üyeliği olması durumunda, NATO'ya verilen desteğin azalması ihtimali de bulunmaktadır. Diğer yönden, Rusya Federasyonu'nun NATO ve AB ile ilişkileri de Ukrayna-NATO ilişkilerini doğrudan etkilemektedir. Rusya Federasyonu'nun Ukrayna-AB ilişkilerine olumlu, Ukrayna-NATO ilişkilerine olumsuz bakması durumunda, Ukrayna'nın NATO karşısındaki tavrı da olumsuz yöne kayabilecektir. Son olarak, Ukrayna'nın gelecek yıllarda AB genişlemesinin dışında bırakılması da ülke içinde "hayal kırıklığına uğramış merkezilerin" sayısı ve etkinliğini arttırabilecek; bu durum Rusya'nın politikasına bağlı olarak bu kitleyi NATO aleyhine de çevirebilecektir.

Ukrayna yönetimlerinin AB bütünleşmesi konusundaki temel kaygıları, sınırların dışında kalmak olmuştur. Eylül 1999'da 22 Baltık ve Karadeniz devletinin Yalta'daki zirvesinde dönemin Ukrayna Devlet Başkanı Kuçma, Avrupa devletlerine, kıtayı yapay olarak yeniden bölecek dolaşım kısıtlamalarından kaçınmaları çağrısında bulunmuş; Avrupa'nın içinde olmak istediğini ifade etmiştir. Kuçma'ya göre yeni sınırlar, gelişmiş ve az gelişmiş devletler arasında bir bölünmüşlüğü yaratılması anlamına gelecektir. Schengen Anlaşması'nın AB içinde serbest dolaşımı sağlamasına; fakat üye devletlerin, örgüte üye olmayan devletlerle arasına vize vb. kısıtlamalar koymasına bir engel getirmemesine vurgu yapan Kuçma'ya göre, "Demir Perde'nin daha insancıl olan fakat daha az tehlikeli olmayan bir kağıt perde ile değiştirilmesi tehlikesi vardır". (Moroney, 2001: 15)

Hem Kuçma, hem de dönemin dışişleri bakanı Borys Tarasyuk tarafından AB üyeliğinin bir stratejik hedef olarak tanımlanmasına rağmen, Moorey'e göre AB, NATO'nun aksine, stratejik bir hata yaparak Ukrayna ile olan ilişkilerini Rusya'dan ayrı bir biçimde geliştirmeyi başaramamıştır. (Moroney, 2001: 16, 17) Schengen anlaşması nedeniyle özellikle Ukrayna-Polonya arasındaki sınır ticareti önemli ölçüde zarar görmüş, bu durum ülke ekonomisine olumsuz bir biçimde yansımıştır.

Son dönemlerde, ticaretin liberalleşmesini ve daha geniş iş birliğini sağlayan "Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması" (1998) ve "Avrupa Parlamentosu'nun Ukrayna ile İlgili Ortak Strateji Hakkındaki Kararı" (1999) AB-Ukrayna ilişkilerine olumlu bir yön verse de Ukrayna'da AB konusunda Yuşçenko'nun devlet başkanlığına seçilmesine kadar olan sürede bir hayal kırıklığı Söz konusu olmuştur.

Ukrayna-AB-NATO ilişkileri üçgeninde Devlet Başkanı seçilmesinin ardından Yuşçenko, yeni bir yönelimi vurgulamıştır. Yuşçenko'ya göre

“Ukrayna toplumunun, Ukrayna’nın Avrupa’lı geleceği ile, Ukrayna-NATO ilişkilerinin derinleştirilmesinin ayrılmaz bir biçimde birbirlerine bağlı olduğunu fark etmesi gerekmektedir”. (2005, <http://ww2.yuschenko.com.ua/eng/present/News/2448/>) Bu düşünce tarzına göre, Ukrayna-NATO ilişkileri, Ukrayna-AB ilişkilerinin gelişmesi için gerekli bir unsur teşkil etmektedir. Yuşçenko’nun yönelimi Doğu Avrupa ülkelerinin önce NATO, daha sonra AB üyesi yapılması, böylelikle AB doğuya doğru genişlerken, ABD etkinliğinin de bu yönde genişlemesini garanti altına alınması yönündeki ABD stratejik tercihinin (Bilbilik, 2004: 86) de uygundur.

2. Ukrayna-NATO İlişkilerinin Gelişim Süreci

2.1. 1991-2000 Arası

Geçmişte Ukrayna’nın da bir unsuru olduğu Varşova Paktı, iki kutuplu dünyada Doğu Bloğunun savunma ihtiyacını karşılamamanın ötesine geçemeyen ve NATO’ya karşı reaktif bir biçimde kurulmuş savunma örgütü niteliğindedir. Oysa NATO, Varşova Paktı’na karşı Batı’nın savunma ihtiyacını karşılamakla sınırlı bir örgüt konumunda değildi. NATO, bir savunma örgütü olduğu kadar, üye ülkeler arasında askeri, politik ve sistem içi ilişkileri koruma, geliştirme ve düzenleme işlevini de yerine getirmeyi amaçlamaktaydı. (Türkeş, 2000: 210) Ukrayna yönetimlerinin özellikle 1999 yılı ve sonrasında asıl ilgisini çeken de örgütün bu işleviydi.

1991 yılında Ukrayna’ya miras kalan ordu, bugün NATO bağlamında ortakları olan devletlere karşı olarak bir başkasının yönetiminde yürütülecek genel bir savaşa göre düzenlenmiş bir orduydü. Ukrayna’nın Sovyetler Birliği yönetiminden kalan bir diğer mirası ise, totaliter rejimi yurtiçindeki muhaliflerden, hatta sivil toplumdan korumak amacıyla düzenlenmiş güçlü güvenlik güçleriydi. Devlet görevlileri, güvenlik uzmanları ve bağımsız uzmanlar arasından önemli sayıda bir grup bu mirastan kurtulmanın önemi üzerinde durmuşlar, Avrupa-Atlantikçi düşüncelerle Ukrayna açısından yeni yönelimlerin arayışlarına girmişlerdir. Bağımsızlığın kazanılmasının hemen ardından bu grup; Ukrayna silahlı kuvvetleri ve güvenlik güçlerinin işlev, yetenek ve düşünce şekli açısından bir dönüşüm geçirmediği sürece yeni güvenlik tehditlerini ele alamayacakları, hatta kendi ulusal güvenliklerine zarar verecekleri önkabulüyle NATO’yla iş birliği arayışına girmiştir. (Sherr, 2003)

2.1.1. Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi’ne ve Barış İçin Ortaklık Programı’na Katılım

Ukrayna’da iktidar çevresi, yukarıda aktarılan pratik gerekçelerle NATO ile iş birliğine açık hâle gelmeden önce NATO, yaşanacak değişimleri 1989 yılı içinde kestirmişti. NATO’nun 1989 yılı Brüksel Zirve Bildirisinde Sovyetler Birliği ve diğer Doğu Bloğu ülkelerinde bir değişim sürecinin başlamış olduğu kabul ediliyor ve ittifakın, Avrupa’nın bölünmesinin önlenmesi konusundaki yaklaşımının ana hatları oluşturuluyordu. NATO’nun 1990 yılı Londra Zirve

Bildirisi'nde ise ittifakı yeni güvenlik çerçevesine uygun biçimde dönüştürmek ve Doğu-Batı arasındaki çekişmeyi sona erdirmek için gereken önlemler açıklanıyordu. Bu bağlamda, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden temsilciler, Brüksel'deki NATO karargâhına davet edildiler. Zirve'nin hemen ertesinde NATO Genel Sekreteri'nin Moskova ziyareti gerçekleşti. (**NATO El Kitabı**, 2001: 36-38)

Bu gelişmelerin hemen ardından Kasım 1990'da Paris'te Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması imzalanıp AGİK üyesi ülkeler Yeni Bir Avrupa için Paris Şartı'nı yayınladılar. Ancak AKKA Anlaşması'nın temel mantığı iki kutuplu sisteminin devamlılığı üzerine kuruluydu. (Güney, 2000: 166) Bu temel mantık, Doğu Avrupa ülkeleri ile eski Sovyetler Birliği'ne üye bazı ülkelerin Avrupa-Atlantik rotasına yönelmeleriyle yerini fiili düzlemde tek kutupluluğa bırakırken, Rusya'nın itirazları yükselip, anlaşmanın değiştirilmesi yönündeki istemleri yükseliyordu. (Karaosmanoğlu, 1998: 61)

Ukrayna-NATO ilişkileri, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından hemen sonra; Rusya'da 'Yakın Çevre Politikası'nın sembol belgelerinden 1993 yılı Askerî Doktrini'nin yürürlüğe girmesinin öncesindeki uygun ortamda; Avrupa-Atlantikçi yönelimlere sahip grupların öncülüğünde, Ukrayna'nın Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'ne (KAİK) katılımı ile başlamıştır. Ukrayna, Konsey'e girdiği tarihten itibaren, Konsey'in aktif bir katılımcısı olmuş; bu forumu, SSCB sonrasında bağımsızlığını kazanan devletlerin NATO ile aralarında düzenli görüşmeler kurmalarını sağlayan önemli bir platform olarak değerlendirmiştir.

Rusya'da 1993 yılı sonrasında Avrasyacı yönelimlerin güçlenmesine rağmen, Rusya'nın idealist dış politika hedeflerini gerçekleştirecek araçlara henüz sahip olmaması nedeniyle, Ukrayna bu dönemde NATO ile ilişkilerini daha fazla geliştirme, bu yolla da Rusya karşısında bağımsızlığını güçlendirme fırsatı bulmuştur. Bu çerçevede 1994 yılında Ukrayna, 1994 NATO Brüksel Zirvesi'nde kararlaştırılan Barış İçin Ortaklık (BİO) Programı'na katılmış, Bağımsız Devletler Topluluğu'na üye olup bu programa katılan ilk devlet olmuştur. NATO'nun BİO programı, NATO ile ortaklar arasında savunmayla ilişkili alanlarda pratik iş birliği olanağı sunan bir platformdur. BİO; ortak planlama, eğitim ve tatbikatlar aracılığıyla ortakların askerî yeteneklerini artırmayı, ortakların silahlı kuvvetlerinin modernizasyonuna destek sağlamayı, böylelikle üyelerin NATO'yla ortak çalışma yeteneklerini geliştirmeyi, istikrarı arttırmayı, demokratik ilkelere bağlılığı yaygınlaştırmayı, ulusal savunma planlamalarında ve bütçelerinde şeffaflığı, afet ve diğer olağanüstü hal ve krizlerle mücadele yeteneğini geliştirmeyi hedeflemektedir. (Erdoğan, 2004: 214) BİO'nun tüm bu süreçler içindeki temel katkısı, NATO ve her bir katılımcı ülke arasında gerçek bir diyalog alanı yaratması olmuştur.

2.1.2. Ayrıcalıklı Ortaklık Şartı

Temmuz 1997’de Madrid’de Ukrayna-NATO arasındaki yeni ortaklığı ortaya koyan “Ayrıcalıklı Ortaklık Şartı”, Ukrayna ile NATO arasındaki ilişkilerin özel karakterini vurgulaması ve NATO’nun Ukrayna’nın Avrupa Güvenliği konusundaki kilit rolünü teslim etmesi bakımlarından Ukrayna için büyük önem taşıyan bir belge niteliğindedir. Ayrıcalıklı Ortaklık Şartı’nda “bağımsız, demokratik ve istikrarlı bir Ukrayna’nın Orta ve Doğu Avrupa ile Avrupa kıtasının bütününde istikrarı temin edebilme adına anahtar unsurlardan biri” olduğu vurgulanmış, (Turan, 2004: 390) böylelikle Ukrayna’nın Avrupa güvenliği ve istikrarı konusundaki önemi NATO tarafından da ifade edilmiştir.

NATO üyesi ülkeler, sadece Ukrayna’nın NATO için taşıdığı önemi ifade etmekle yetinmemişlerdir. Bu şartı imzalamakla, NATO üyesi ülkeler Ukrayna’nın bağımsızlık ve egemenliğini, toprak bütünlüğünü, demokratik gelişimini, ekonomik refahını, nükleer silah bulundurmamayan ülke statüsünü ve sınırlarının ihlal edilemeyeceği ilkesini desteklediklerini teyit etmişlerdir. Bir başka ifadeyle NATO ülkeleri gözünde Ukrayna, geleceği bölge ve hatta dünya istikrarını etkileyebilecek bir “eksen devlet” olarak görülmeye başlanmıştır. (Nation, 2000) Kuzio’ya göre, NATO’nun bu ilgisinin temel nedeni Batı’nın, Ukrayna’nın, Rus merkezli bir birliğin yeniden ortaya çıkışını önleme konusunda yetkinliğe sahip temel Sovyet-sonrası ülke olduğunu fark etmesi, böylelikle Ukrayna’nın stratejik önemini anlamasıdır. (Kuzio, 1998: 2, 3) Zaten, NATO’nun temel itici gücü olan ABD’nin “1995 Yılı Ulusal Çıkar Raporunda” 21. yüzyılda Rusya’nın Avrasya’da bölgesel egemen bir düşmana dönüşmesinin önüne geçebilmek ABD’nin yaşamsal çıkarlarından biri olarak sayılmış, Ukrayna ve Baltık ülkeleri ABD’nin yaşamsal çıkar kuşağına dâhil edilmiştir. (Turan, 2004: 396)

Şartın güçlendirilmiş NATO-Ukrayna ilişkilerinin tesisi başlıklı bölümünde demokratik kurumlarını geliştirmesi, radikal ekonomik reformlara girişmesi ve Avrupa ve Avrupa-Atlantik yapılar ile entegrasyon sürecini derinleştirilmesi konularındaki NATO memnuniyeti ifade edilmiştir. Bu bölümde NATO’nun Orta ve Doğu Avrupa’nın yeni demokrasileriyle (bu coğrafi alanın ayrılmaz bir parçası olan Ukrayna’yla) iş birliğine açıklığı aktarılmıştır. (1997, <http://www.nato.int/docu/basicxt/ukrchrt.htm>)

Şartın prensipler başlıklı bölümünde “AGİT alanındaki devletlerin güvenlikleri bölünemez, hiçbir devlet güvenliğini başka herhangi bir devletin güvenliğini tehlikeye atacak biçimde sağlayamaz; hiçbir devlet AGİT bölgesinin herhangi bir kısmını kendi nüfuz sahası olarak değerlendiremez.” ifadesine yer verilmiştir. Böylelikle, AGİT alanının içinde yer alan Rusya Federasyonu’nun, yine bu alana dâhil olan Ukrayna’yı kendi etki sahası içinde değerlendirmesi durumunda NATO’nun bu duruma karşı olacağı ifade edilmiştir. Ukrayna bu bölümde ayrıca hukukun üstünlüğü, demokrasi, çoğulculuk, pazar ekonomisi, insan hakları ve azınlık haklarına bağlılığını

vurgulamıştır. Savuma reformları ve silahlı kuvvetlerin sivil ve demokratik kontrolünü konularında kararlılığını da ifade etmiştir. (1997, <http://www.nato.int/docu/basicxt/ukrchrt.htm>)

Şartın danışma ve iş birliği sahaları ve mekanizması başlıklı bölümlerinde ise iki tarafın danışma ve iş birliği alanları sayılmış ve ilişkiler ağının kurumsallaştığı platformlar aktarılmıştır. Bu çerçevede en önemli gelişme, ortaklığın dinamik karakterini temin eden NATO-Ukrayna Komisyonu'nun kurulmasıdır. (Turan, 2004: 392) Şarta göre Kuzey Atlantik Konseyi, yılda iki kereden az olmamak üzere "NATO-Ukrayna Komisyonu" adı altında toplantılar düzenleyecektir. (Erdoğan, 2004: 275) Komisyon, NATO-Ukrayna ilişkilerinin geliştirilmesinden ve iş birliği etkinliklerinin yönetiminden sorumlu temel karar alma organı konumundadır. Komisyon'da NATO'ya üye bütün devletler ile Ukrayna temsil edilmektedir. Komisyonun düzenli toplantıları büyükelçilik ve askerî temsilcilik düzeyinde olup, periyodik aralıklarla dışişleri ve savunma bakanları düzeylerinde toplantılar da gerçekleştirilmektedir.

Ayrıca bu bölümde öngörülen şekilde, 1997 yılı Mayıs ayında, Kiev'de NATO Genel Sekreteri tarafından kurulan NATO Enformasyon ve Dokümantasyon Merkezi'nin danışma ve iş birliği alanındaki rolü vurgulanmıştır. Merkezin yöneticisi Natalie Melnyczuk'a göre merkez, NATO'nun misyonu ve değerleri konusunda Ukrayna halkında bir bilinç yaratma ve Ukrayna Dışişleri ve Savunma Bakanlıkları ile Ukrayna-NATO ilişkilerini daha da geliştirmek için ortak çalışmalar yapma amaçlarına sahiptir. (Moroney, 2001: 17) Yine şartın danışma ve iş birliği mekanizmaları kapsamında Kiev'deki NATO Enformasyon ve Dokümantasyon Merkezi'nin tamamlayıcısı olarak görev yapan NATO İrtibat Bürosu 1999 yılı içinde açılmıştır. NATO Enformasyon ve Dokümantasyon Merkezi ile NATO İrtibat Bürosu'nun temel misyonlarının NATO lehine görüşlerin Ukrayna'da hem hükümet çevrelerinde hem de halk nezdinde yayılmasına katkı yapmak ve böylelikle Ukrayna'yı NATO'ya yaklaştırmak olduğu söylenebilir.

Şartın daha güvenli iş birliği başlıklı son bölümü ise NATO'nun Ukrayna'ya desteği konusunda somut mekanizmalar oluşturması bakımından büyük önem taşımaktadır. Şarta göre Ukrayna ve NATO, Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne, bağımsızlığına ve güvenliğine karşı doğrudan bir tehdit algılaması hâlinde karşılıklı danışma organı olarak faaliyette bulunacak bir kriz danışma mekanizması geliştireceklerdir. (Turan, 2004: 392) Moroney'e göre Şart uyarınca kurulan bu kriz danışma mekanizması NATO'nun Ukrayna'ya karşı gelişen hem iç hem de dış kaynaklı güvenlik tehditlerini dikkate almamasını güçleştiren bir yapı kurmuştur. (Moroney, 2001: 17)

2.1.3. Savunma Reformu Alanında İş Birliği

Ukrayna henüz uzun vadeli NATO'ya üyelik amacını resmi olarak ilan etmeden (Bu beyan 23 Mayıs 2002 tarihinde gerçekleşmiştir), NATO-Ukrayna iş birliği benzersiz bir yoğunluk dönemine girmiştir. Bu iş birliğinin en önemli

boyutlarından biri ise savunma reformu konusundaki iş birliğidir. Ukrayna'nın savunma reformu konusunda NATO'yla ortak çalışma konusundaki istekliliğinin ilk göstergesi, Ukrayna'nın 1995 yılında BİO Planlama ve Gözden Geçirme (PARP) sürecine katılması olmuştur. Ukrayna ve NATO, Ukrayna'nın silahlı kuvvetlerini değerlendirmeye tabi tutmak ve savunma politikaları, silahlı kuvvetlerin demokratik kontrolü ve ilgili mali ve ekonomik planlar konularında bilgi sağlamak için bu mekanizmayı oluşturmuşlardır. PARP, Ukrayna'nın NATO'nun savunma planlama süreci ile aşinalığa sahip olmasına yol açmış ve Ukrayna'daki savunma reformu sürecini olumlu yönde etkilemiştir. (Hatch, 2005: 8)

Savunma reformu alanında iş birliği çerçevesinde 1998 yılı içinde Ukrayna ve NATO arasında Savunma Reformu Çalışma Grubu kurulmuştur. (Sherr, 2002: 2) Bu grubun temel amacı, savunma ve güvenlik sektörü reformları konusunda karşılaşılabilecek sorunlarda danışma ve pratik iş birliği mekanizması olarak hizmet vermektir. Grubun ilgi sahası, savunma bütçe ve planlaması, askerî kuvvet indirimleri, zorunlu askerlikten gönüllü kuvvetlere dönüşüm ve sivil-asker ilişkileridir.

Kurumlar bazında bu tür gelişmeler yaşansa da fiiliyatta, Ukrayna'nın savunma reformu konusundaki net kararlılığı, Kuçma'nın Devlet Başkanlığı seçimini ikinci kez kazandığı 1999 yılı sonrasında ortaya çıkmıştır. Devlet Başkanı Leonid Kuchma ikinci kez başkan seçildikten sonra savunma reformu üzerinde çalışacak ajanlar arası bir grubu göreve atamıştır. Grubun çalışmaları sonucunda "Silahlı Kuvvetlerin Reformu ve Geliştirilmesine İlişkin 2001-2005 Devlet Programı" hazırlanmıştır. Bu noktadan itibaren Belirgin Ortaklık çerçevesinde kurulmuş olan Savunma Reformu Müşterek Çalışma Grubu iş birliğinin çalışma organı ve NATO-Ukrayna ilişkilerinin destek noktası hâline gelmiş, bir anlamda Ukrayna'nın kararlılığıyla birlikte bir süre gecikmeyle işlev kazanmıştır. Bu çerçevede Ukrayna, NATO'nun gözden geçirmesi için Ulusal Savunma Reformu Hedeflerini belirlemiş, ilişkiler önemli bir ölçüde Kiev'deki NATO İrtibat Bürosu tarafından yönlendirilen bir denetleme ve danışma ortamına girmiştir.

2.1.4. Barış Koruma Faaliyetleri ve Ukrayna

Ukrayna, 1991-1999 arası dönemde NATO ile ilişkileri kapsamında uluslararası barışı koruma faaliyetlerinin de içinde yer almıştır. İlk olarak, Dayton Barış Anlaşması'nın imzalanmasının ardından Bosna'daki Barış Uygulama Gücü'ne (IFOR) 550 kişilik bir piyade taburu göndermiştir. Daha sonra IFOR'un yerini alan İstikrar Gücü'ne (SFOR) bir mekanize piyade taburu ve 400 askerlik bir helikopter filosu tahsis etmiştir.

Ukrayna'nın NATO barış operasyonları içindeki bu etkinliği, Kosova operasyonunun gerçekleşmesi ile Ukrayna kamuoyunda soru işaretleri yaratmış, NATO bu operasyonu ile Ukrayna'da önemli ölçüde güven ve destek yitirmiştir. 1999 yılı Mayıs ayında Ukrayna'da gerçekleştirilen bir kamuoyu

araştırmasında, Ukraynalıların % 31'inin Kosova sorununda NATO'yu savaşı başlatmakla suçladığı, % 30'unun Yugoslavya'yı desteklediğini açıkça beyan ettiği, sadece % 5'lik bir kesimin NATO'yu desteklediği görülmüştür. 1999 yılı Temmuz ayı içinde yapılan bir diğer kamuoyu yoklamasının sonuçlarına göre, halkın % 81'lik bir kısmı NATO'nun soruna askerî olarak dâhil olmasını yanlış bulduğunu ifade etmiştir. (Light, White ve Löwenhardt, 2000: 84) Aynı dönemde Kiev'de yapılan bir diğer kamuoyu araştırmasına göre ise, Kievlilerin % 39'u ülkelere yönelik en büyük tehdit olarak ABD'yi gördüklerini açıklamışlardır. (1999, <http://search.epnet.com/login.aspx?direct=true&db=afh&an=1902320>)

Tüm bu kamuoyu verileri, Rusya'nın da etkisiyle Ukrayna yasama meclisinde NATO konusunda birtakım soru işaretleri yaratmıştır. Ancak, meclisteki Ukrayna'nın dış politik yönelimini NATO'dan uzaklaştırma yönündeki birtakım gayretlere rağmen (Ukrayna'nın yeniden nükleer silahlara sahip olması, Ukrayna'nın Brüksel'deki NATO Daimî Misyonu'nun geri çağırılması, BİO'ya katılımın sona erdirilmesi konularındaki yasa teklifleri) ülkenin dış politika yönelimlerinde önemli dönüşümler olmamıştır. (Moroney, 2001: 18) Aksine Kuçma önderliğinde Ukrayna, Kosova'ya Polonya-Ukrayna ortak birliğinde görevlendirilmek üzere askerî personel sevkıyatında bulunmuştur.

2.2. 2000'den Günümüze

2.2.1. Kuvvetler Statüsü ve Açık Semalar Anlaşmaları

2000 yılının Mart ayı içinde Kiev'de gerçekleştirilen NATO-Ukrayna Komisyonu toplantısından birkaç gün önce Ukrayna parlamentosu, yabancı askerî kuvvetlerin yasal statüsünü belirleyen ve Ukrayna'da görev yapan NATO üye kuvvetleri askerî personelleri ve Ukrayna dışında BİO etkinliklerine katılan Ukraynalı personel için gerekli yasal korumayı sağlayan BİO Kuvvetler Statüsü Anlaşması'nı onaylamıştır. (Moroney, 2001: 18)

Parlamento ayrıca anlaşmaya taraf olan devletlerin bir diğerinin toprakları üzerinde denetimsel uçuşlarına olanak sağlayan Açık Semalar Anlaşması'nı (Open Skies) da Kuvvetler Statüsü Anlaşması ile aynı günlerde onaylamıştır. (Moroney, 2001: 18)

Moroney'e göre, bu tür anlaşmaların Ukrayna parlamentosunda onaylanması, gerek ülke parlamentosunun gerekse Kuçma yönetiminin NATO ile iş birliği konusunda artan istekliliğinin birer kanıtı olarak değerlendirilebilir. (Moroney, 2001:18,19) Nitekim, birçok NATO metninde Ukrayna'nın bu adımları, Ukrayna'yı NATO'ya yaklaştıran önemli kilometre taşları arasında sayılmıştır. (2005, <http://www.nato.int/docu/nato-ukraine/nato-ukraine-u.pdf>)

2.2.2. 2002 Yılı NATO-Ukrayna Eylem Planı ve Hedef Planlar

NATO tarihinde önemli olaylardan biri NATO'nun 2002 yılı Kasım ayında Prag zirvesinde gerçekleşmiştir. Bu zirvede genişleme yönünde önemli bir adım

atılmış, 7 Avrupa ülkesi NATO'ya davet edilmiş, böylelikle Ukrayna'nın batıdaki komşularının NATO üyesi olmalarının yolu açılmıştır. NATO'nun bu genişleme süreci içinde, Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya'yı üyeliğe hazırlamak amacıyla, 1999 yılında her üye için Üyelik Eylem Planı hazırlanmıştır. Bu zirvenin hemen öncesinde 2002 yılı Kasım ayında, Ukrayna Devlet Başkanı Kuçma, Ukrayna'nın NATO'ya üye olma amacını açık bir biçimde deklare etmiştir. Bu koşullar altında, Ukrayna-NATO ilişkilerinde de bir dönüm noktası gerçekleşmiş, diğer 7 ülkede olduğundan farklı bir biçimde Ukrayna'nın NATO'ya üyeliğe davet edilmesi söz konusu olmasa bile, tıpkı diğer 7 ülkeyle olduğu gibi Ukrayna ile NATO arasında bir Eylem Planı hazırlanmıştır. (2005, <http://www.ukraine.be/nato/gorbulin.html>)

Eylem Planı, NATO-Ukrayna Komisyonu'nun kararına uygun bir biçimde NATO-Ukrayna ilişkilerini geliştirmek amacıyla oluşturulmuştur. Plan, Ukrayna'nın NATO ile ilişkilerindeki stratejisini yansıtmaktadır. Eylem Planı'nın amacı Ukrayna'nın Avrupa-Atlantik güvenlik yapılarıyla tam entegrasyon arayışındaki stratejik amaçları ve önceliklerini belirlemek ve Ukrayna-NATO iş birliğinin geleceği için stratejik bir çatı yaratmaktır. Plan iki tarafın hemfikir olduğu prensip ve amaçlar içermektedir. Planda belirtilen amaç ve prensipler iç ve dış politik ve ekonomik sorunlardan güvenlik, savunma ve askerî sorunlara kadar geniş bir alana yayılmıştır. Belirtilen amaç ve önceliklerin büyük bir çoğunluğunun savunma alanı ile sınırlı olmaması dikkat çekicidir. Nitekim, hukuk sistemi reformu, resmi otoriteler arasındaki kuvvet dağılımı, demokrasinin ve pazar ekonomisinin geliştirilmesi gibi noktalara planda sıkça vurgu yapılmıştır. Ancak Planın uygulanması konusunda tüm sorumluluk Ukrayna'ya bırakılmıştır. Eylem planında sunulan amaçları gerçekleştirebilmek için uygulama mekanizması olarak yıllık eylem planlarının yapılması öngörülmüştür. (2002, <http://www.nato.int/docu/basic/txt/b021122a.htm>)

2002 Eylem Planı'nda öngörüldüğü gibi her yıl NATO-Ukrayna Hedef Planları oluşturulmuştur. Hedef Planlarında, Eylem Planı'nda saptanan her bir amaç için, hem Ukrayna'nın tek başına, hem de NATO'yla birlikte alacağı önlemler 6 aylık ya da senelik takvime bağlanmıştır. Hedef Planların uygulanması, Ukrayna'nın demokratikleşme yönünde adımlar atması, ekonomik açıdan liberalleşmeye yönelmesi, askerî açıdan NATO ile iş birliğine önem veren Ukrayna Askerî Doktrini'nin kabul edilmesi gibi önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu demek oluyor ki, Eylem Planı ve Hedef Planları, NATO'nun Ukrayna'nın örgüte üyeliğe hazırlanma sürecinde bir denetleme mekanizması olarak oldukça etkili unsurlar olmuşlardır. (2005, <http://www.ukraine.be/nato/gorbulin.html>)

2.2.3. Kuçma'nın Son Dönemi: "Çok-Vektörlü Dış Politika", Askerî Reform ve NATO

Ukrayna'da Eylem Planı'nı uygulamaya dönük en önemli gelişmelerden biri 2003 yılının Haziran ayında yaşanmış, Ukrayna Savunma Bakanlığı'na Hedef Plan'da verilen taahhütler çerçevesinde bir sivil; Yevhen Marçuk getirilmiştir. 2004 yılı Mart ayında ise, Ukrayna Parlamentosu "Memorandum on Host Nation Support"u onayarak NATO ile ilişkilerde bir diğer önemli adımı atmıştır. Bu memorandum, Ukrayna'nın barış, kriz ve savaş zamanında kendi sınırları içinde yerleşik yahut bu sınırlardan transit geçiş hâlindeki müttefik kuvvetlerine sivil ve askerî yardımın tedariki ile ilgilidir. (2005, <http://www.nato.int/issues/nato-ukraine/cooperation.html>)

Ukrayna'da memorandumun onaylandığı zamanlarda, NATO üye devletleri 2004 yılı içinde gerçekleşecek başkanlık seçimleri sürecinde basın özgürlüğünü sağlamaları konusunda Ukrayna yönetimine çağrıda bulunmuşlardır. Bu gelişmenin ardından, NATO'nun İstanbul Zirvesi öncesinde, Ukrayna yönetimi Hedef Planı gerçekleştirme doğrultusunda basın özgürlüğünün artırılması yönünde taahhütte bulunmuştur. (2004, <http://www.glavred.info/eng/index.php?news=104286840>) Dönemin başbakanı Yanukoviç, ekonomi ve güvenlik alanlarındaki reformların Ukrayna-NATO ilişkilerinin kilit önceliklerinden olduğunu ifade etmiş, böylelikle seçimler öncesinde, NATO'ya seçimleri kazanması hâlinde en azından "çok vektörlü dış politika" izlemeye devam edeceğinin ve bu vektörlerden "Batı'yı" önemsedığının mesajını vermiştir. Bu çerçevede 2004 yılı yazında NATO operasyonlarına lojistik destek ile ilgili bir anlaşma Ukrayna ve NATO arasında imzalanmıştır. Rusya Federasyonu ise bu duruma tepki göstermiştir. (Kelin, 2005: 36)

Ukrayna yönetimi bir taraftan Eylem Planı çerçevesinde İstanbul zirvesi öncesinde adımlar atarken, diğer taraftan Rusya'nın etkisiyle İstanbul Zirvesi sırasında NATO-Ukrayna ilişkisinde tedirginlik mesajları da vermiştir. Hatta, NATO'nun İstanbul Zirvesi sırasında dönemin Ukrayna Devlet Başkanı Kuçma Ukrayna'nın NATO'ya üye olması hususunun "zamana bırakılması" gerektiğini ifade etmiştir. (Oğan, 2005) Bu durum Kuçma ve Yanukoviç'den oluşan Rus çıkarlarına karşı daha ılımlı olan grubun, NATO ile olan ilişkileri askerî reforma destek gibi pragmatik bir amaca ulaşma kapsamında değerlendirdiklerinin bir göstergesidir. Bir başka ifadeyle nihai amaç, NATO'ya üyelik değil, askerî reformun gerçekleşmesi olarak düşünülmüştür.

Askerî reformun gerçekleştirilmesi temel hedefi doğrultusunda, Kuçma yönetimi ABD yönetimi ile ilişkilerini güçlendirme adına çeşitli askerî operasyonlara da dâhil olmuştur. Kuçma yönetimindeki dönemde Ukrayna barış gücü askerleri, Kosova ve Irak'ta bulunmuş ve Ukrayna, Afganistan'daki NATO faaliyetlerini desteklemiştir. (2005, <http://www.nato.int/docu/nato-ukraine/nato-ukraine-u.pdf>)

2.2.4. Yuşçenko'nun İktidara Gelmesi ve İlişkilerin Geleceği

Ukrayna-NATO ilişkilerinin geleceği Valeri Chaly'ye göre iki dönüşüme bağlıdır: Ukrayna'nın içsel dönüşümü ve NATO'nun dönüşümü. (2005, http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=6737517)

Ukrayna'nın dönüşümü Yuşçenko iktidarıyla birlikte şu noktalarda gözlenmektedir: Kuçma döneminin temel dış politika stratejisi olan “çok-vektörlülük, Yuşçenko'nun iktidarında “Avrupa-Atlantikçiliğe” dönüşmektedir. Bu stratejik değişikliği kolaylaştıracak önlemler ise Yuşçenko tarafından Kuçma'nın tersine, ABD desteğine bağlanmıştır. Şöyle ki, Yuşçenko iktidara gelişinin ertesinde gerçekleştirdiği ABD ziyaretinde ABD Başkanı Bush'tan AB, Dünya Ticaret Örgütü ve NATO üyelikleri için destek talebinde bulunmuştur. Bush ABD'nin Ukrayna'nın NATO üyeliğini desteklediğini ifade etmiş ve Yuşçenko yönetiminde gerçekleşecek reformlar konusunda Yuşçenko'ya 60 milyon dolar yardım sözü vermiştir. Yuşçenko'nun son dönemlerde her iki ABD Meclisinde de konuşma yapan üç liderden biri olduğu ve iki liderin de Irak eski lideri Ayad Allawi ve Afganistan lideri Hamid Karzai olduğu düşünülürse (2005, <http://www.indystar.com/articles/0/235062-2160-010.html>) Yuşçenko, ABD'den icazet almış görünmektedir. Yuşçenko ABD ziyareti sırasında Ukrayna'nın iç pazarını dünyaya açma, gümrük kısıtlamalarını ortadan kaldırma, yabancı yatırımcıların ülkede faaliyette bulunması için uygun zemini yaratma gibi konularda birçok vaadde bulunmuş, “ABD'li ve diğer uluslararası yatırımcılar için uygun bir iklim yaratmak için çalışıyoruz” demiştir. (2005, http://www.chicagotribune.com/news/nationworld/chic0504070228apr07,1,5001384_story?ctrack=1&cset=true)

Ukrayna'nın Yuşçenko yönetiminde, AB ve NATO ile ilişkilerinde kullanmak üzere ABD desteği arama yöntemi NATO konusundaki sonuçlarını, 20-21 Nisan 2005'te Litvanya'da gerçekleştirilen NATO toplantısında vermiş, bu toplantıda NATO, Ukrayna-NATO ilişkilerinde “Yoğunlaştırılmış Diyalog” adı verilen yeni bir aşamaya geldiğini ilan etmiştir. Vilnius kentinde dışişleri bakanları düzeyinde toplanan NATO-Ukrayna Komisyonu'nda ise Ukrayna'nın reform önceliklerinin desteklenmesi için NATO'nun vereceği somut katkılar konusunda anlaşmaya varılmıştır. NATO Genel Sekreteri Jaap de Hoop Scheffer, Litvanya'da, her bir ülkenin NATO'yla yakınlaşmasının tek ölçütünün NATO standart ve değerlerine saygı göstermekteki performansı olduğunu vurgulamış; hem NATO hem de NATO'ya üye devletlerin Ukrayna'nın bu standartlara ulaşmasına yardım etme konusunda ne gerekiyorsa yapacaklarını belirtmiştir. (2005, <http://www.nato.int/docu/update/2005/04-april/e0421b.htm>)

Ukrayna'nın NATO'yla ilişkiler konusundaki kararlılığı Mart 2006 seçimlerinden sonra azalmış; NATO üyeliği konusundaki kamuoyunun artan isteksizliği Ukrayna politik yaşamını da önemli ölçüde etkilemiştir. 2006 yazında ABD ve Ukrayna'nın ortaklaşa yürüttüğu *Sea Breeze* tatbikatı aleyhinde gösteriler yapılmış, bu tepkilerin de etkisiyle kurulan koalisyon

hükümetinin başbakanı Viktor Yanukoviç NATO üyeliği doğrultusunda yürütülen çalışmaları yavaşlatmış ve Rusya ile ilişkilere öncelik vermiştir. Yanukoviç “Ukrayna’nın NATO’ya entegrasyonundan” ziyade “NATO-Ukrayna iş birliğinden” söz etmeye başlamıştır. (2007, <http://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/turkish/art2.html>).

30 Eylül 2007’deki erken genel seçimlere gidilirken de NATO konusu Ukrayna’da bir iç politika malzemesi hâline getirilmektedir. Ukrayna-NATO ilişkilerinin geleceği de bir ölçüde bu seçimlerde “Slav tercihi” ve “Avrupa tercihinin” hangisinin üstün geleceğine bağlı olarak değişecektir.

SONUÇ

Ukrayna-NATO ilişkileri, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından hemen sonra; Rusya’da ‘Yakın Çevre Politikası’nın sembol belgelerinden 1993 yılı Askerî Doktrini’nin yürürlüğe girmesinin öncesindeki uygun ortamda; Avrupa-Atlantikçi yönelimlere sahip grupların öncülüğünde, Ukrayna’nın Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi’ne (KAİK) katılımı ile resmi düzlemde kurumsallaşmaya başlamıştır. 1994 yılında Ukrayna, Barış İçin Ortaklık (BİO) Programı’na katılmış, Bağımsız Devletler Topluluğu’na üye olup bu programa katılan ilk devlet olmuştur.

Ukrayna-NATO ilişkilerinin kurumsallaşma sürecinde bir diğer kilometre taşı ise “Ayrıcalıklı Ortaklık Şartı”dır. Temmuz 1997’de Madrid’de Ukrayna-NATO arasındaki yeni ortaklığı ortaya koyan “Ayrıcalıklı Ortaklık Şartı”, Ukrayna ile NATO arasındaki ilişkilerin özel karakterini vurgulaması ve NATO’nun Ukrayna’nın Avrupa Güvenliği konusundaki kilit rolünü teslim etmesi bakımlarından Ukrayna için büyük önem taşıyan bir belge niteliğindedir. Bir başka ifadeyle, NATO ülkeleri gözünde Ukrayna bu belge ile, geleceği bölge ve hatta dünya istikrarını etkileyebilecek bir “ksen devlet” olarak görülmeye başlanmıştır.

Yukarıda aktarılan üç temel gelişmenin ardından Ukrayna tarafı, Kuvvetler Statüsü ve Açık Semalar Anlaşmaları’nı onaylayarak, NATO’ya yönelik olumlu mesajlarını sürdürmüştür. 2002 yılının Kasım ayında gerçekleşen NATO Prag Zirvesinin hemen öncesinde Ukrayna Devlet Başkanı Kuçma, Ukrayna’nın NATO’ya üye olma amacını açık bir biçimde deklare etmiştir. Bu koşullar altında, Prag Zirvesi’nde Ukrayna-NATO ilişkilerinde bir dönüm noktası gerçekleşmiş, Ukrayna’nın NATO’ya üyeliğe davet edilmesi söz konusu olmasa bile, Ukrayna ile NATO arasında bir Eylem Planı hazırlanmıştır. 2002 Eylem Planı’nda öngörüldüğü gibi sonraki yıllarda NATO-Ukrayna Hedef Planları oluşturulmuştur. Hedef Planların uygulanması, Ukrayna’nın demokratikleşme yönünde adımlar atması, ekonomik açıdan liberalleşmeye yönelmesi, askerî açıdan NATO ile iş birliğine önem veren Ukrayna Askerî Doktrini’nin kabul edilmesi gibi önemli sonuçlar doğurmuştur.

Ukrayna-NATO ilişkilerinde son yıllarda kurumsallaşma yönünde ciddi adımlar görülsede bu ilişkilerin gelişim düzeyini sınırlandırma potansiyeline sahip çeşitli faktörler de mevcuttur. Birinci olarak, Rusya Federasyonu, Ukrayna ile olan tarihsel, demografik, politik ve ekonomik bağları ve bu ülke üzerinde sahip olduğu Sivastapol üssü ile Ukrayna-NATO ilişkilerini sınırlandırma potansiyeline sahip bir faktör olarak değerlendirilebilir. İkincisi, Ukrayna'nın iç politik yaşamında, "Avrasyacı" ve "Atlantikçi" akımların etkinlik düzeyi, Ukrayna-NATO ilişkilerinin geleceğini temelden etkileyecektir. Üçüncüsü ve en tartışmalı olanı, Ukrayna-AB ilişkilerinin Ukrayna-NATO ilişkileri üzerindeki etkisidir. Ukrayna'nın bu iki örgüt ile ilişkilerinin gelişimi bir açıdan birbirini tamamlayıcı olarak değerlendirilse de, Ukrayna-AB ilişkilerindeki tıkanmalar, Ukrayna politik yaşamında "hayal kırıklığına uğramış merkezilerin" sayı ve etkinlik düzeyini arttırabilecek, bu durum ise Ukrayna-NATO ilişkilerini olumsuz yönde etkileyebilecektir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Bilbilik, E., (2004), **NATO-İstanbul Zirvesi ve Geniş Orta Doğu Stratejisi**, İstanbul: Otopsi Yayınları.

Dugin, A., (2004), **Proekt Evrazia**, Moskova: Yayza.

Erdoğan, H., (2004), **Avrupa'nın Geleceğinde Türkiye'nin Önemi ve NATO İttifakı**, İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yayıncılık.

NATO El Kitabı, (2001), Brussels: NATO Office of Information and Press.

Makaleler

D'anieri, P., (1997), "The Dilemmas of Interdependence", **Problems of Post-Communism**, 44(1), 16-27.

Kelin, A., (2005), "Russia-NATO: Toward a New Stage of Interaction?", **International Affairs: A Russian Journal of World Politics, Diplomacy and International Relations**, 51(1), 34-42.

King, C., (1999-2000), "The Diaspora Politics", **International Security**, 24(3), 108-139.

Kuzio, T., (1998), "Ukraine and NATO: The Evolving Strategic Relationship", **The Journal of Strategic Studies**, 21 (2), 2, 3.

Lieven, A., (1997), "Restraining NATO: Ukraine, Russia and the West", **Washington Quarterly**, 20(4), 55-78.

Light, M., White, S., ve Löwenhardt, J., (2000), "A Wider Europe: the View From Moscow and Kyiv", **International Affairs**, 76 (1), 77-88.

Moroney, Jennifer D. P., (2001), "Frontier Dynamics and Ukraine's Ties To The West", **Problems of Post-Communism**, 48(2), 15-24.

Morrison, J., (1993), "Pereiaslav and After: The Ukrainian-Russian Relationship," **International Affairs**, 69(4), 677-704.

Olearchyk, R. ve Rossant, J., (2005), "Ukraine: Why the Road West Will Be Rocky?," **Business Week**, 3915, 53.

Kitap İçindeki Bölüm

Bilener, Tolga, (2004), "Ulus Devlet Olma Sürecinde Ukrayna", E. Büyükkakıncı (ed.) **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, Ankara: Phoenix Yayınları, 2004, 311-343.

Büyükkakıncı, Erhan, (2004), "Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna-Rusya İlişkileri", E. Büyükkakıncı (ed.) **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, Ankara: Phoenix Yayınları, 401-437.

Güney, Nurşin A., (2000), "AKKA'nın Yeni Koşullara Uyarlanması ve Türkiye'nin Güvenliği", G. Özcan ve Ş. Kut (ed.) **En Uzun On Yıl**, İstanbul: Buke Yayınları, 165-193.

Karaoşmanoğlu, Ali L., (1998), "NATO'nun Genişlemesi Sorunu ve Türkiye", İhsan D. Dağı (ed.) **Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 55-65.

Turan, Günhan, (2004), "Bağımsız Ukrayna'nın Dış Politika Seçenekleri", E. Büyükkakıncı (ed.) **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, Ankara: Phoenix Yayınları, 365-401.

Türkeş, Mustafa, (2000), "Doksanlı Yıllarda NATO'nun Öncelikleri ve Türkiye", G. Özcan ve Ş. Kut (ed.) **En Uzun On Yıl**, İstanbul: Buke Yayınları, 193-217.

WEB

"Charter on Distinctive Partnership Between the North Atlantic Treaty Organisation and Ukraine", (1997), <http://www.nato.int/docu/basicxt/ukrchrt.htm>.

Hatch, E., (2005), Ukraine and NATO: Promoting Action on the Action Plan, <http://www.csis.org/pubs/Insights/03MayJun.pdf>.

Key Areas of NATO-Ukraine Cooperation, (2005), <http://www.nato.int/issues/nato-ukraine/cooperation.html>.

Nation, R. Craig, (2000), "NATO's Relations with Russia and Ukraine", <http://www.nato.int/acad/fellow/98-00/nation.pdf>.

NATO Launches 'Intensified Dialogue' with Ukraine, (2005), <http://www.nato.int/docu/update/2005/04-april/e0421b.htm>.

NATO-Ukraine A Distinctive Partnership, (2005), <http://www.nato.int/docu/nato-ukraine/nato-ukraine-u.pdf>.

NATO-Ukraine Action Plan, (2002), <http://www.nato.int/docu/basicxt/b021122a.htm>.

NATO ve Ukrayna Yol Ayrımında, (2007), <http://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/turkish/art2.html>.

Oğan, S., (2005), NATO-Ukrayna İlişkilerinde Yeni Dönem, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=1&yazi=182>.

Sherr, J., (2003), İnışli Çıkışlı Bir İlerleme, *NATO Dergisi*, 3, <http://www.nato.int/docu/review/2003/issue3/turkish/art4.html>.

Sherr, J., (2002), Ukraine's Defence Reform: An Update, <http://www.csrc.ac.uk/pdfs/G112-jgs.pdf>.

The Strategy of Ukraine-NATO Relations, (2005), <http://www.ukraine.be/nato/gorbulin.html>.

Ukraine Promises NATO to Increase Press Freedom, (2004), <http://www.glavred.info/eng/index.php?news=104286840>.

Ukraine Seeks NATO Ties; New President Asks Congress for Support in Joining Alliance and the European Union, (2005), <http://www.indystar.com/articles/0/235062-2160-010.html>.

Ukraine's Two Minds, (1999), <http://search.epnet.com/login.aspx?direct=true&db=afh&an=1902320>.

Ukrainian Leader Seeks 'Partnership' with U.S. (2005), <http://www.chicagotribune.com/news/nationworld/chi0504070228apr07,1,5001384.story?ctrack=1&cset=true>.

Ukrainian President Called for Deeper Cooperation Between Ukraine and NATO, (2005), <http://www2.yuschenko.com.ua/eng/present/News/2448/>.

What Ukraine expects from NATO's Istanbul Summit, (2005), http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=6737517.